

IGAZSÁGOS MÁTYÁS SZÜLŐHÁZÁBAN
Beszélgetés Benkő Samuval
a Móricz Zsigmond Kollégiumról

Benkő Samu történész, 1946-ban érettségizett a Kolozsvári Református Kollégiumban.

– *Ezek szerint a háborút megúsza szárazon, ugye?*

– A front átvonulása a Dunántúlon ért, a nagynéném férje a péti nitrogénműveknél volt mérnök, náluk voltam negyvennégy őszén, és negyvenöt áprilisában jöttem vissza. A VII. gimnáziumot áprilistól júniusig végeztem el. A későbbi Móricz-kollégisták akkor már szervezkedőben voltak, két kulcsszemélyiség állt az élen: Szabó István közgazdászhallgató, akit én még a Marosvásárhelyi Református Kollégiumból ismertem, mert 42-ig oda jártam, és Balogh Edgár, az MNSZ kulturális bizottságának vezetője.

– *Hogyan szerzett tudomást erről a csoportosulásról?*

– Én!? A barátaim akik a református kollégiumban fölöttem jártak, akkor már bekapcsolódtak ebbe a munkába, mint például Kovács András, a későbbi filmrendező, akivel a bentlakásban egy szobában laktunk, ő volt a primárius (szobafőnök), én a helyettese, ő volt az ifjúsági főkönyvtáros, én az alkönyvtáros. Másik barátomból, Egyed Jánosból Györfly-kollégista lett. A baloldali diákintézményekről megfelelő tájékozottságom volt.

● **GYORSLAPOZÓ**

is az illető szakminisztérium hatáskörébe tartoznak, míg a liceumok, a pedagógiai iskolák a közoktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartoznak. (...) A felsőfokú iskolákat két kategóriába szervezik. Ezek az egyetemek és politechnikák, valamint a felsőoktatási intézetek.” Egy-két éves tanfolyamok indulnak írástudatlanok számára, egyenértékűek a négy elemi elvégzésével.

– *Álljunk itt meg egy szóra. A diákélet kollégiumi szervezete vajon nem volt-e hatással a későbbi Móricz Kollégium belső rendjére? Milyen diáktisztviszélyekből állt?*

– Volt az apparitor, akinek tanárhoz hasonló rangja és szerepe volt, amit ő mondott, az szentírás volt, az ellen nem volt apelláta. Ő reggel, este és a szilenciumok idején végigjárta a szobákat, megnézte, hogy a diákok fölkeltek-e, fölöltöztek-e, megvetették-e az ágyat, ruhájukon föl van-e varrva minden gomb, kitakarították-e a cipőjüket, megmosdottak-e a gyerekek, körmüket levágták-e stb. A kicsi, az vigil volt, napos, aki takarított, port törölt, fát hordott, sepregetett. Az étkezésnél is megvolt az asztalfőnök és helyettese, ők vettek először a kihozott ételből. Az egy vágyálom volt, hogy a párolgó levesnek a sűrűjéből először én kanalazhassak.

Különösebb belső eszmei tartalmat ez a kollégium nem hordozott, noha az önkormányzatnak volt egy előképe, amely azonban a mindennapi életnek a megszervezésére korlátozódott. A népi kollégiumoknál viszont egy jól körülhatárolt ideológiai feladat és elkötelezettség jelentkezett, és ez volt a fontos. A református kollégiumban az oktatás tartalmát a XX. századra az államilag megszabott irányvonal határozta meg, a felekezeti iskolákban is a minisztériumi tantervekhez kellett igazodni.

– *Az első sajtóutalást a későbbi kollégiumra a Világosság 1945. április 21-i számában találtam meg. Ez előbb tudósít arról, hogy összeolvadt az egyetem magyar és zsidó diákszervezete, majd így*

„Ezen kívül a termelésben foglalkoztatottak számára két éves különleges tanfolyamot szerveznek. E tanfolyam elvégzése egyenértékű a középfokú iskola elvégzésével. Azokat a munkásokat, akik bekerülnek ebbe az iskolába, kiemelik a termelésből. Ellátásukról a tanfolyam egész ideje alatt az illetékes minisztérium gondoskodik, melynek hatáskörébe az iskola tar-

folytatódik: „Kiss András (a titkár) ezután bejelentette a magyar diákság elhatározását, hogy a sajátos magyar kérdések és az erdélyi magyar kultúra ügyének szolgálatára megalakítja a Móricz Zsigmond-kört. A körön át a diákság a magyar munkásság és parasztság érdekében meg akarja ismerni a demokrácia és a szocializmus eszméjét, s a magyar kultúra fejlesztése mellett foglalkozni kíván a Szovjetunió, a románság és Kelet-Európa többi népeinek kultúrájával is”, azaz ez egy egyértelműen baloldali program volt. Nem tükröződött-e benne mégis a kor társadalmának politikai sokszínűsége?

– A fasisztákon kívül mindenkinek helye volt benne. 45-ben még nem így tevődött fel a kérdés, hogy aki kommunista, az ennek következtében nem áll szóba azzal, aki nem az. Országosan is több pártrendszer van, az egyetemen belül is jelen vannak a hagyományos magyar erdélyi intézmények képviselői. Kivéve azokat, akik a négy év alatt kompromittálódtak vagy zsidóüldözésekben az atrocitások elkövetésében részt vettek. Találkozhelyünk a Farkas utcai Teleki palotában volt, amelynek homlokzati részében akkor az MNSZ kolozsvári szervezete székelt.

– *Mit jelent itt a „szocializmus eszméje”?*

– A marxi szocializmust, de jelent egy szociográfiai megismerést is, tehát a sajátos magyar munkásosztálynak és parasztságnak a megismerését. Ez a társaság azon a népi irodalmon nőtt fel, amely Illyés Gyulától Darvas Józsefíg és Erdei Ferencig elég mélyen be-

● GYORSLAPOZÓ

tozik. Akik e tanfolyamot elvégzik, jogot nyernek arra, hogy felső iskolában folytassák tanulmányaikat” (V. – aug. 4.) ● „Fontos rendelkezése az új törvénynek az is, hogy az ország sürgős társadalmi és gazdasági szükségleteinek fedezésére – a törvény rendelkezéseitől eltérően – rövidebb időtartamú iskolák létesítését is megengedi, amelyekre vonatkozóan különle-

pillantott a magyar valóságba. Nagy István műveit olvastuk, ismertük a *Boldog utcán túlt* és *A szomszédság nevében*. Rettenő mohó olvasási mozgalom volt, egymás kezéből kapkodtuk ki az akkor frissiben megjelent marxista könyveket, amiket a kolozsvári pártszervezet, Jordáky Lajos és Simó Gyula adnak ki.

– *Köztudott, hogy az MNSZ élén egy marxista mag állott. A Móricz Zsigmond-kör viszont, azt hiszem, nem kimondottan marxisták köré tömörült kezdetben.*

– Nem, ez nem pártkezdeményezés volt. Viszont a párt kezdettől partnerként és szövetségesként szerepel, nem tudok konfliktusokról a Móricz Kollégium és a párt között, és végül az egész társaságból párttag lett a negyvenes évek végén.

– *Az előbbi cikk így folytatódik: „A Móricz Zsigmond-kör tagjait munkaközösségeken át kívánja foglalkoztatni és lehetővé tenni, hogy az ifjúság a szellemi, politikai, gazdasági élet vezetőivel találkozassék.” Továbbá megtudjuk, hogy a kör az MNSZ védelme alatt áll. A szervezők közt említi Bódis Sándort, Gazda Ferencet, Markos Andrást stb.*

– Munkaközösség? Tehát ez már nem egy önképzőköri forma! Markos András például, aki akkor már tanársegéd a tudományos intézetnél, volt a szociográfiai munkaközösség vezetője. Róla tudni kell, hogy a Gusti-féle iskolát ő ismertette a magyar tudományos közvéleménnyel. Aztán itt van Imreh István, aki a közgazdasági, gazdaságtörténeti kérdéscsoporttal, Faragó József, aki a folklór-

ges törvény fog intézkedni” (V. – aug. 5.) ● Átcsoportosítják a tanszemélyzetet A tanügyi hálózat átszervezését rendkívüli méretű áthelyezési hullám kíséri (V. – aug. 8.) ● Minisztériumi rendelet szerint az egyetemi hallgatók ösztöndíjának odaítélésakor ezentúl figyelembe veszik az illetők társadalmi eredetét, tanulmányi eredményeit és az egyetemi hallgatók általános

gyűjtés kérdéseivel foglalkozott, és ő lesz könyvkiadásunk lektora is. Bódis Sándor az orvostanhallgatók kollégiumának megszervezője, egészségszociológiai, közegészségügyi, népjóléti vizsgálatokat végzett. És így tovább.

– *Őnt is beosztották valamelyik munkaközösségbe?*

– Én a megbeszélésekben már a nyár folyamán részt vettem, intenzívebben 45 őszétől kapcsolódtam be, amikor már kollégiummá alakult a kör. Akkorára bizonyos polarizálódás is lefolyt, egyesek kimaradtak, már nem egy ad hoc diákköri munka folyik benne, hanem a munka alapjává az együttélés válik, és a magját a bentlakók képezik. Épületünk még nincsen, a református teológia egyik emeleti szárnyát béreltük ki, körülbelül 10 szobát, de patrónusunk az egyetem volt. Az egyetemi tanév 46 januárjában kezdődött meg. Mivel a kollégiumot be akarták indítani, középiskolásokat is felvettek, néhány református kollégiumi diákot, tanítóképzőst, kereskedelmi iskolásokat, főleg kalotaszegieket.

– *A piariba járókat nem?*

– A református kollégiumnak az internátusát, a Farkas utcai épületet a katonaság foglalta le, kórház volt benne. A katolikusoké és az unitáriusoké viszont megmaradt, ezért onnan kezdetben csak kültagok voltak.

– *A munkaközösségek közti feladatmegosztás az érdeklődés nagyszóródásáról tanúskodott-e?*

– Az egésznek a közügyi irányultsága az érdekessége: a szakmai-

● GYORSLAPOZÓ

érdekében (!) kifejtett tevékenységét. Az ösztöndíj megvonható a Román Népköztársasággal szembeni ellenséges magatartás esetén is (*V. – szept. 15.*) ● A kolozsvári volt Mariánus államosított épületét a Bolyai Egyetem használatába adták (*V. – szept. 16.*) ● Egy tanfelügyelő elmagyarázza, hogy a falvainkban és városainkban folyó osztályharcot hogyan érvényesíti a

ságot megpróbálta erősen kötni a közéletiséggel. Amíg Móricz Kollégium van, állandó vita tárgya a prioritás kérdése, hogy a közösségi akciózás, vagy a szakmai tanulmány-e az első. Sokan szintézisre törekedtek, és ez is a természetes.

– *Az akciózás az MNSZ mozgalmi munkában való részvételt jelentette?*

– Igen. Valamint a Diákszövetség, és egyre többek számára a pártmunkában való részvételt a következő évtől kezdődően. És saját tanulmányi célkitűzései is voltak, például Imreh István említi az Igaz Szó Móricz-számában, hogy az általa vezetett közgazdasági csoport úgynevezett bérkosarat szerkesztett. Inflációs idők voltak, és ők azt vizsgálták, hogy a munkásfizetés vásárlóereje hogyan változott. Gazda Ferenc történelmi kutatásokat folytatott, most Kolozsváron a gazdasági életben dolgozik. Vagy ott volt Józsa János, aki nagyon alaposan felkészült pszichológia-filozófia szakos hallgató volt, nagy hatást gyakoroltak rá a mélylélektani iskolák – a Szondi Lipót-féle tesztrendszert a kollégiumi felvételinél is alkalmazták –, később meghasonlott és öngyilkos lett.

– *„A munkásosztály és a parasztság megismerése...” – erről nekem most az Erdélyi Fiatalok falujáró mozgalma jut eszembe, és a kor egyik neves kultúrpolitikusának csípős megjegyzése, hogy a kollégisták ilyen jellegű igyekezete is éppúgy kudarcot fog vallani, mint amazoké.*

– A beltagság vidéki volt, sokan falusiak. Aki onnan került fel,

középfokú és szakiskolai felvételi vizsgák új szabályzata. Az ötvenes létszámú osztályokba jelentkezőkről három kimutatás készül: „Az első kimutatásba kerülnek azok a tanulók, akik a kollektívszerződéses munkásszülők és szegényparaszt szülők gyermekei. A rendelkezés a szegényparaszt szülők alatt azokat érti, akiknek két hektárnál nagyobb földjük nincsen és akik ki-

annak nem kellett kiszállnia, hogy megismerje a falut, mint azt például, a kolozsvári Mikó Imre tette a Borsa-völgyében, különben sikerrel. Volt olyan kollegista, aki egy nagyon érdekes munkába kapcsolódott be: akkor folyt a tönkrement kastélyok és könyvtárak javainak mentése. Az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltárába akkor hoztak be egy csomó olyan családi levéltárat, amit a háború idején széthánytak. Akadt olyan kastély, amelynek az istállójában a lovak alá pergamennel raktak almot. Mások terepmunkája a szövetkezeti mozgalom szervezése volt. A Hangya Szövetkezet vásárhelyi központjával megállapodva mi a medgyesfalvi konzervgyárban végeztünk szervezőmunkát.

– *Őn miben vett részt? Most nem a politikai agitációra gondolok.*

– Én a Bolyai Egyetem Baráti Egyesületének, az Egyetemet pártolóknak a segélyakciójában vettem részt, aztán az MNSZ Országos Ifjúsági Bizottságában és a Közművelődési Bizottságban a népfőiskolai akciót szerveztem. Ezeket az EMKE égisze alatt hoztuk létre 47-től kezdve. Indítottunk egy tanfolyamot a közgazdasági kar egyik termében a népfőiskolai vezetők kiképzésére. Az volt a tervünk, hogy minden megyében létrehozunk egy központot, és a következő télen ott a falvokról behozott ifjakat készítjük fel. Ezt az akciót egy politikai fordulat nyomán lefűjták.

– *Térjünk vissza 45-re. Itt a cikk végén az áll, hogy Erdős Pavel, a román egyetemi hallgatók szövetségének egyik képviselője szerint a román diákság a magyarra nézve kedvezőbb megoldást szeretett*

● GYORSLAPOZÓ

zárólagosan ennek a földnek a jövedelméből élnek. A második kimutatásban kerülnek a szakszervezetbe tömörült köz- és magánalkalmazottak gyermekei közül azok, akik szüleinek havi fizetése nem haladja meg az ötezer lejt. A harmadik kimutatásba kerülnek azoknak a szülőknek a gyermekei, akik a két kimutatáson kívül esnek. (...) A líceumokba és szakiskolákba a

volna elérni az épületelosztást stb.-t illetően. Az Önök nemzedéke egy egyetemalapítást is megért...

– A Bolyait minisztertanácsi jegyzőkönyvvel létesítik, mert a király hosszú ideig már nem ír alá, elvonul Szinajára, és csak később szentesíti a megállapodásokat. Négy karral, amelyekből hármát, a bölcsészet-, a nyelv- és történelemtudományit, a természettudományi és matematikai kart, valamint a jog- és közgazdaságtudományi kart Kolozsvárt hozták létre, az orvosit Marosvásárhelyre helyezték ki. Akkoriban folyt az egyetem átadása. Sok volt a tisztázatlan kérdés. Én még mint középiskolás részt vettem azon a diákgyűlésen a Farkas utcai egyetemi épületben, amelyen Jordáky Lajos győzi meg a hallgatókat, hogy hagyják el a főépületet, és adják át a Nagyszébenből visszaköltöző Ferdinand Egyetemnek, mondván, hogy ez ideiglenes megoldás, mert a kormányzat egy új egyetemi várost épít a Szamos parton, a Donáth negyedben, és csak idő kérdése, hogy ez az egészen modern campus létrejöjjön.

– Ő hitt-e ebben vajon?

– Abszolút módon hitt benne!

– Jó. A kollégisták nagyon dinamikus és alkotó munkára felkészítő csoport voltak, sok tudós és politikus került ki közülük. Hányan voltak?

– Amikor kollégiummá lett, voltak beltagjai és kültagjai. Leánykollégium nem lévén, ők csakis kültagok lehettek, akár kolozsváriak voltak, akár nem. Bejártak mindennap az olvasótermünkbe.

felvételi vizsgán kapott középeredmény alapján az első kimutatásból 17-et, a másodikból 8-at és a harmadikból 25 tanulót kell felvenni. Azok azonban, akik így kimaradnának az első kimutatásból, a rendelet szerint bekerülnek a harmadik kimutatásba és a rendelet szerint elsőbbségben részesülnek” azonos érdemjegyek esetén. A pedagógiai iskolákban a három társa-

Könyvekhez, folyóiratokhoz nagyobb részt ajándékként jutottunk hozzá, mert pénzünk, az nem volt. Anyagilag az egyetemre támaszkodtunk, Csögör Lajosra, aki remek rektor volt, az abszolút jó gazdának a típusa. Mindenre kiterjedt a gondoskodása, és bármiről lehetett vele tárgyalni. Nagyon szerettem, máig is a legjobb emlékek fűznek hozzá. Ott volt továbbá a MÁGISZ (Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete), ami később Victoriává alakult át. Ennek a vezetőségét, Gyűjtő Sándort, Semlyén Istvánt, Imreh Istvánt, Soó Tamást szintén baráti kapcsolat fűzte hozzánk, ha valami érkezett, például olaj vagy krumpli, akkor nekünk is juttattak, és olyankor egy ideig volt mit enni.

A külső tagság is egyetemistákból állt. Az egyetemen akkor az úgynevezett Voitec-rendszer szerint folyt az élet. Voitec mint közoktatási miniszter úgy rendelkezett, hogy a háború miatt elmaradt vizsgákat soron kívül le lehet tenni. Mivel a tanév 45 júliusában véget ért, és a következő csak 46 januárjában kezdődött meg, az egyetemen csak vizsgáztatás folyt. Hazajött a leszerelt katona vagy a volt fogoly, és bement a tanárhoz, aki azt mondta: Kérem szépen, itt van az a minimum, amiből le lehet vizsgázni.

– Engem a népi kollégisták – megengedem: viszonylagos – elszigeteltsége érdekel... Miért csatlakozott Önökhöz csupán töredéke az értelmiségi pályára készülő ifjúságnak? Tudom, persze, hogy a legjobb időkben sem volt 40 szálláshelynél többjük. A csoport kiszármazása vajon hány embert fogott át?

● GYORSLAPOZÓ

dalmi származási kategória közti megoszlás 25/13/12. A tanügyi reform tehát „mindent elkövet, hogy az iskolákba dolgozók fiaiból és leányaiból kikerült tanerők kerüljenek” (V. – szept. 17.) ● Négy egyetem és negyvenegy felsőfokú tanulmányi intézet lesz az országban. A magyar tannyelvű hálózat a következő intézményekből és tagozatokból áll: 1. A Bolyai Tu-

– Számolni kell a József Attila Kollégiummal is, ami később alakult, a vásárhelyi orvostanhallgatók kollégiumával és a kolozsvári középiskolásokéval. Mindenestől nem hinném, hogy a tagság a 200-at meghaladná – kültagokkal együtt. És indult olyan 20–30-cal.

– *A korabeli sajtó beszámol arról a nagyszabású felmérésről, amit a kollégisták szociográfiai és pszichológus csoportja végzett a Bolyai Tudományegyetem anyagi támogatásával és a tankerületi főigazgatóság engedélyével 48 erdélyi magyar középiskolában (a többi nyolc középiskolába nem sikerült elmenniük). 1229 érettségi előtt álló diák válaszolt a kérdésekre. Az eredményről Pál Árpád és Czédly József számoltak be az Utunk 1946. június 29-i és július 6-i számaiban. Főleg a társadalmi származást, ismereti szintet, műveltséget, világnézetet és a pályaválasztás kérdéseit vizsgálták. Nos, itt a társadalmi származásról az áll, hogy „a feldolgozásra begyűlt 1062 növendék a következőképpen oszlik meg: gimnáziumi tanuló 620, tanítóképzős 270, kereskedelmi tanuló 110, ipari szakiskolás 42, mezőgazdasági szakiskolai tanuló 20. Születési helyük szerint 55 százalék (594) falusi, 45 százalék (465) városi eredetű. (...) Az összes iskolák foglalkozás szerinti társadalmi megoszlása a következő: kisiparos 28 százalék, (290), tisztviselő 26 százalék (269), földművelő 23 százalék (242), értelmiségi 12 százalék (131), kereskedő 8,8 százalék (91), munkás 1,1 százalék, tőkés, gyár- és malomtulajdonos 1,1 százalék”. Nem tartja kielégítőnek sem a*

dományegyetem nyolc karral (filológia – tanulmányi idő 4 év, történelem és földrajz – 4 év, filozófia – 4 év, pedagógia és pszichológia – 4 év, matematika – 4 év, természettudomány – 4 év, vegytan – 4 év, jog és közgazdaságtudomány – 3 év) 2. Marosvásárhelyi Orvostudományi Intézet négy karral (általános orvostudomány – 6 év, pediátria – 6 év, gyógyszerészet – 4

munkások, sem a földműves származású tanulók arányszámát, ez utóbbiakat azért nem, mert „a törpebirtokosok gyerekei csak 2,5 százaléka a földműves származású tanulóknak. Ez a szám azért kicsi, mert Erdélyben, főleg a Székelyföldön sokkal több a törpebirtok, mint a kis- vagy nagybirtok. A hat-húsz holdas földművesek gyerekei 66 százalékot, a 20–25 holdasoké 14 százalékot, az 50 holdon felülieké pedig 17,5 százalékot képviselnek.” Ez az, amit a középosztályi eredetnek neveztek akkoriban. Nagy István, az író mennydörög ugyancsak az Utunkban, hogy az az ifjúság kulturálisan éretlen, ami abban nyilatkozik meg, hogy „legfennebb Széchenyiig jutott el”, 1848 igazi jelentőségéről fogalma sincs, természetes tehát, hogy a jelent sem ismeri. A kivándorlás szándéka meglepően általános soraikban. Nem ezek a feltételek és a közhangulat magyarázzák vajon a korabeli középiskolai és egyetemi ifjúság tartózkodását a Móricz kollégisták hallatlanul dinamikus, pártoskodó, szerepvállaló tagságával szemben?

– Van egy ilyen magatartási kérdés 45–46-ban: mi a teendő? Maradni vagy menni? Békeszerződés még nincs, és fűződnek még egyes nacionalista vagy nem nacionalista illúziók a megkötendő békeszerződéshez. A kollégisták és általában a történelmi realitásokkal számoló baloldali diákság pontosan tudja, hogy mit hozott a történelem. Függetlenül attól, hogy a párizsi béketárgyalásokon milyen döntés születik, a fegyverszüneti szerződésben lényegében benne van minden, a Romániához való tartozás nem vitatható. A

● GYORSLAPOZÓ

év, fogászat – 4 év) 3. Kolozsvári Mechanikai Intézet magyar tagozata (munkagépek és hőgéposztály – 4 év) 4. Kolozsvári Mezőgazdasági Intézet magyar tagozata (agrotechnika – 4 év) 5. Kolozsvári Magyar Művészeti Intézet négy karral (zeneművészet négy tagozattal: hangszer, ének, zeneszerzés, zeneelmélet és népdalgyűjtés; színművészet három tagozattal: színészi,

másik: ez az ifjúsági csoport vállalta, hogy az értelmiségnek ott a helye, ahol népének. Nyilvánvalóan sem a parasztság, sem a munkásság részéről nem vetődött akkor fel az, hogy elmenjek innen, mert ide kötötte őket minden. És a nagy jövés-menés negyvenben bebizonyította, hogy nem jár jól az, aki szedi a sátorfáját és kimozdul otthonából. A 44-es háborús események főleg hivatalos személyeket és az ifjúságot mozgatták meg, illetve a Székelyföldön komoly harcok voltak, ott helységeket is ürítettek ki. Volt továbbá a menekülésnek egy másik megalapozott oka. Hamis információk nyomán a szovjet hadvezetőség a hátramaradt férfi lakosságot – Magyarországon az általános mozgósítást csak Szálasi rendelte el – tömegesen mint partizángyanúsakat vetette fogságba. Kiváló emberek is elpusztultak, például Mikecs László, aki ma a legnagyobb társadalomtudósunk lehetne.

De a felmérő fő célja a szelekció volt, hogy a kollégiumi felvételeire azokat hívják meg, akiknek kinéztek maguknak az érettségizők közül.

– Szóval azt akarja bizonyítani, hogy a kollégisták más értelemben nem elszigetelt kisebbség voltak. Az elmondottak pedig, gondolom, fényt vetnek arra is, hogy miben áll a vállalkozás nívója: az új, az úgynevezett szerves népi értelmiség kinevelésének kísérlete, amit nem annyira származása, mint az elkötelezettség szelleme tesz népivé.

– Egyáltalán nem voltak elszigeteltek! És még valami: a magyar-

rendezői, színháztudományi; képzőművészet két tagozattal: festészet, szobrászat, grafika és dekoráció; koreográfiai kar két tagozattal: balett és folklór) – tanulmányi idő 3, illetve 4 év. 6. Protestáns Teológiai Intézet Kolozsváron (V. – okt. 19.) ● A főiskolai és egyetemi tandíjakat ezentúl a társadalmi eredet és tanulmányi előmenetel szerint differenciáltan állapítják meg

ság akkor találkozik a demokrácia adta lehetőségekkel. A szovjet hadsereg leállítja az atrocitásokat, nem enged meg semmi olyan kielégést, amilyen Szarajevóban, Csíkszentdomokoson, Egeresen volt, ez megnöveli a bizalmat abban, hogy itt valami egészen más kezdődik, mint ami a két világháború közötti kisebbségi életet jellemezte. Ezt folytatja a Groza-kormány. A nagy ellenpélda Csehszlovákia volt. Érdeemes elolvasni Balogh Edgár levelét Laco Novometzkyhez, a szlovákiai magyarság üldözéséről. Az akkor egy nagyon fontos momentum a romániai demokrácia javára, a bizalomkeltő légkör. Namost, ez a kultúrájában baloldali tájékozódású ifjúság tudatosan vállalkozik a népszolgálatra. Mostanában ezt a szót a maguk nemzedéke megkérdőjelezi, hogy ez hülyeség. Hát ez nem volt egy hülyeség, emberek sorsa dőlt el azon, amit jelentett, hogy itt él egy nép, és az értelmiségnek hozzá kötődik az élete és azt szolgálnia kell. Attól, hogy ez az ige a szolgálta főnévből származik, még lehet nemes tartalmú!

– *A komoly kutatómunkát mellőző, a változó népi igényeket nem ismerő, azokat „kitaláló” és félreismerő, a népboldogítói, megváltói illúziókkal való leszámolásról van itt szó, azt hiszem.*

– Nagy vitám volt a saját osztályommal is a kivándorlás kérdésében.

– *Egymaga szállt szembe velük?*

– Nem, jó néhányan osztoztak nézetemben. Döntő kérdés volt az, hogy megsz-e a Bolyai Tudományegyetem 45-ben. Az egyetem

● GYORSLAPOZÓ

(V. – nov. 17.) ● Háromszázan felvételiznek a Magyar Művészeti Intézet négy karára. A hitfelekezetek kántoriskolákat és szerzetesképző szemináriumokat, valamint teológiai intézeteket és főiskolai jellegű hittudományi intézeteket tarthatnak fenn – a római katolikus egyház kivételével, mely csak akkor kaphatja meg e jogot, ha kánonjogát az illetékes hatósághoz

megalapítása azt jelentette, hogy maradnak mindazok a diákok, akik oda beiratkozhattak. Akkor már csak a műegyetemre készülők egy része ment el, akik nem vállalták, hogy Temesváron vagy Bukarestben végezzék tanulmányaikat, márpedig akkor ezt kevesen vállalták. Aztán a filmrendezőnek, színházi rendezőnek stb. készülőkhöz szintén.

– *Aki elment ott is maradt.*

– *Ott.*

– *No, de mi a kollégium megalakulásánál tartunk csupán. A Világosság 1945. október 5.-i számában azt olvashatjuk, hogy a „munkás és parasztfjúság” jelentkezik felvételre. A más származásúakat csak megadott százalékban vehették fel?*

– *Nem volt százalékolás.*

– *Szóval amikor 1948-ban ezt nagy demokratikus vívmányként bevezették, akkor az egy adminisztratív módja volt a népi értelmiség konstituálásának. Akkor a tömegben ez a népi kollégiumi mozgalom nem tudta volna – főleg nem máról holnapra – „előállítani” az új típusú értelmiséget, hanem kinevelni akarta azt, mindenféle eredetfetisizmus nélkül. A szervesség is így értendő, ugye?*

– *Persze. Az egy elv volt, hogy paraszt- vagy munkásifjak legyenek. De nem zárta ki mások felvételét. Én papfiú vagyok, Szabó Pista, a diákigazgató, maga is postatisztviselő fia talán.*

– *Hogyan folyt le a felvételi? Az előbb említett cikk szerint a jelentkezőknek a világnézetükről, tudásukról, magyarság szemléletük-*

benyújtotta, és azt jóváhagyják a többiekéhez hasonlóan (V. – nov. 18.) *Közös megyei tanfelügyelőségek* „(...) e naptól kezdve országszerte nem külön román és magyar tanfelügyelőségek, hanem minden megyében egy ügyvitelű román és magyar megyei tanfelügyelőség intézi (...) az iskolák és tanszemélyzet ügyeit” (V. – nov. 20.) ● *Kinevezték a mezőgazdasági főiskola*

ről kellett számot adniok. Idézem: „A vizsga mint minden vizsga, írásbeli és szóbeli. Az első abból áll, hogy az ifjaknak minden elképzelhető témára kiterjedő, 40 és néhány kérdést tartalmazó kérdőívre kell felelniük. A kitöltött kérdőív a vizsgázó teljes egyéniségét tükrözi vissza. Meg lehet állapítani belőle: kinek milyen irányulása az érdeklődése, és kit mire lehet majd felhasználni a kollégium belső munkájában.

A szóbeli vizsga sokkal ünnepélyesebb. A könyvkiadó osztály termében körberakott székeken ülnek a kollégisták. Szabó István, a kollégium elnöke kis noteszből mindenki számára felad egy kérdést. Arra kell felelnie, több tízperces előadásban.”

– Elmesélem az én felvételim lefolyását. Az ember írt egy önéletrajzot. A tájékoztatóban az állt, hogy a leendő tagok lehetőleg tartssák szem előtt József Attila *Curriculum vitae*jét. Ehhez nem freudistának kellett lenni, hanem a származás szociológiai osztályelemzése kellett hozzá, a gyerekkor, a sérülések feltárása. Ez nálam egyszerű volt, kezdtem a nagyszülőkkel. Akkor már szociológusnak készültem, a Nyárád mente szociográfiáját akartam megírni, a *Puszták népe*, *A tardi helyzet* stb. klasszikus népi irodalmi művek inspirációjára. Jellemző, hogy ebből a hatvanas évek közepére lett egy kis könyv. Anyai nagyanyámat kivéve minden rokonom három-négy Nyárád menti faluból való. Anyai nagyapám, apám református lelkipásztor volt, én bölcsészetre iratkoztam be. De érdekesebb volt ennél az, hogy a felvételin előadást kellett tartani, amit

●GYORSLAPOZÓ

magyar tanári karát (V. – dec. 10.) ● **Az MNSZ kolozsvári, negyedik országos kongresszusának** jelentéséből: „Középiszkolánk száma 86-ról 92-re emelkedett. Ebből elméleti 23, tanítóképző 11, ipari szakiskola 14, kereskedelmi 15, gazdasági 7, erdészeti 1, egészségügyi 5, ipari szakmunkásképző 14, bányászati 2. Van 5 alsó fokú gazdasági szakiskolánk, 2 mező-

egy felkért zsűri bírált fölül. Ott volt az egész kollégium plusz a zsűri. Kérdéseket mindenki feltehetett. Vizsgáztatott nálunk Balogh Edgár, Jordáky Lajos, Benedek István, Horváth István, Nagy István stb. És akkor vita alakult ki. Nem jegyadásra ment. És kérem szépen, nekem azt mondták, hogy beszéljek a modern magyar nacionalizmusról. Nekem akkor az volt a tétele, hogy a Horthy-rendszer vezető osztálya nem volt nacionalista. Mégpedig azért nem, mert abszolúte fűtyült a nemzeti érdekekre, csupán a maga önző osztályérdekeivel törődött. És összehasonlítottam a román közép-osztállyal és azzal példalóztam, hogy hogyan fordultak szembe a németekkel, az országos érdekek alárendelve mindent. Horthynak viszont egyetlen tábornoka állt át, az is hadsereg nélkül! Erre hagyományostokányt csinált belőlem Nagy István, mondván, hogy az is nacionalizmus, amit ott összehordtam. Mármint az, hogy Horthyék egy nemzetietlen társaság voltak, akik a jól felfogott nemzeti érdekért képteleneknek bizonyultak cselekedni, és ebbe osztályként ők maguk is belepusztultak.

– *Nagy Istvánnak a nacionalizmus mást jelentett.*

– Neki ez az érvelés nem tetszett. És után elég hűvös volt a viszonyunk egészen élete utolsó éveig. Rektorom is lett az egyetemen, egy tanszéken is dolgoztunk, mert tanársegéd voltam egy darabig a magyar irodalmi tanszéken. Élete végéig azonban egy néhány nagyon őszinte beszélgetésünkből meggyőződhettem, hogy ő tragikusan megéle az életet.

gazdasági, 1 kertészeti, 1 szőlészeti, 1 állattenyésztési, a középfokú gazdasági iskolákból pedig 3 mezőgazdasági, 2 állattenyésztési, 1 mezőgazdasági géptani és 1 kertészeti. Működik 53 tanonciskolánk és tanotthonunk. Az óvodák száma a múlt évi 206-ról 383-ra emelkedett 541 tanerővel, az elemi iskolai tanerők száma 3807-ről 4729-re emelkedett. A csángóföldi ele-

– *A többiek mit szóltak a tételéhez? Nem sikerült megvédenie?*

– Elképzélheti, kérem szépen, hogy egy akkor érettségizett diák és Nagy István – aki fantasztikus vitatkozó volt – összecsapásából én nem kerülhettem ki győztesen. Nagy István a hatalom éveiben nem vitázott, mert nem volt már min, ő a nagy vitatkozó addig volt, Szárszón és a fölszabadulást követően. Rettenetesen sok számárságot mondott, de szó sem lehetett arról, hogy nekem ott igazam lehessen. Mindez viszont nem tette kétségessé a fölvételemet. Az előadás alapján nem tartottak ellenségnek, hogy egy megrögzött jobboldali lennék, aki amellet, hogy pap fia, még hitvány nézete-
ket is vall. Nem. Elfogadtak.

– *Szavaztak utána? Vagy hogy folyt le?*

– A vezető testület döntött. Megkapták az információt, kialakult az általános kép és döntöttek. Ezt tehát a diákok végezték. A kollégium önkormányzó szervezet lévén, abba se az egyetem, se már nem szólt bele. Tanárelnöke, László Gyula a világ legtoleránsabb embere volt.

– *Hogy éltek?*

– Az ösztöndíjat az egyetem adta. Csomag-közösségben éltünk, amit otthonról küldtek, szétosztottuk. Önellátó életformának lehet nevezni. Nagyon jó kapcsolataink voltak öreg illegalista munkásokkal, Veress Palival vagy Gáll Kálmánnal, akik akkor munkásigazgatók és kommunista vezetők Kolozsvárt. Elmentünk a Dermatába vagy az Acélárugyárba, és kértünk vízcsapot vagy samott

● GYORSLAPOZÓ

mi iskoláink számát a tanügyi reform 5-ről 18-ra emelte, 14 tanító helyett 28-cal (...) Eddig 69 magyar nyelvű tankönyv készült el, és fogor részben gyermekeink kezében, részben vár a kinyomtatásra. A reakció áskálódásaival, tanügyi reformunkkal kapcsolatosan is meg kellett és meg kell küzdenünk. A felekezeti iskolák államosítása miatt egyes reakciós egyházi kö-

téglát, amire feltétlenül szükségünk volt, és akkor ők minket támogattak.

A tisztségek a következők voltak: tanárelnök (László Gyula), tanárigazgató (Imreh István), diákigazgató (Szabó István) és egy tanulmányi vezető, ez Faragó József volt mint tanársegéd. Dönteni jóformán mindenben a közgyűlés döntött. Volt idő, hogy menza hiányában közösen főztünk egy rossz villanyrezsón, főtt krumplit vagy olajban sütött fagyos pityókát ettünk.

– *A felvételin tesztelték is a jelentkezőket?*

– Ezekről egy nagyon érdekes kiértékelő előadást tartott Benedek István, a pszichiáter, kielemezve, hogy ez a társaság milyen irányultságú. És kiderült, hogy népi irodalmon felnőtt, nagyon sok művelődési hiánnyal küszködő, kicsit lokálpatrióta csoport, amelyet akkor Benedek István nagyon szétszedett. Utána pedig mi szedtük szét őt. A gyűlés úgy ért véget éjfél felé, hogy Benedek István azt mondta: „nekem most már nincs több időm itt maradni, mert már régen kihűlt a puliszka, amit a feleségem négy órával ezelőtt megfőzött...”

– *Hogyhogy „szétszedték” őt?*

– Emlékszem, hogy Faragó József azt mondta pszichologizálására, hogy „professzor úr, ez gatyatudomány”.

– *A Világosság riporterének, Sütő Andrásnak azt mondta a negyvenöt november 8-án megjelent cikk szerint Szabó István, hogy a kollégiumot azért alapították, mert „láttuk az egyetemi ifjúság ma-*

rők a hit és vallásféltes ürügyén kíséreltek meg az állami iskolák ellen hangulatot kelteni. Lebecsülték az iskolareform egyik legfontosabb jelentőségét: azt, hogy a szakiskolák útján megfelelően felkészült szakembereket nevel a közeljövő részére, az iparosítás és a gépesítés időszakára. Az elméleti iskolák számának csökkentését s a szakiskolák számának jelentős szaporí-

kacs elzárkózását a közösségi élettől”. *A kívülállókkal szemben állandóan ezt a vádat hangoztatják.*

– Ez mindig így van az ilyen élcsapat-tudatú társaságoknál, akik magukat különbeknek tartják. Én a mai napig azt mondom, hogy különbek is voltak. Nemcsak önmagukkal foglalkoztak, sőt, főleg nem önmagukkal. Rettentően cselekvőkészek lévén, ha valamit meg kellett csinálni, nem törődött senki azzal, hogy éhes, hogy rongyos, hanem nekifeküdt a dolognak.

– *Akkor most beszéljünk a kollektív önnevelésről, amely a szakirodalom szerint a népi kollégiumok pedagógiájának alapelve, és amit úgy határoznak meg mint az önnevelés és önérvényesítés egy-egyeként felfogott önteremtés közösségi formáját. Itt tehát az individuuum felszámolásáról koránt sincs szó. Mit jelentett ez az elv Önöknél?*

– Hát először is a kollektív életformát és élményszerzést, tehát a dolgok állandó megbeszélését, kezdve az olvasmányokkal, az elvégzett munkával. Megtárgyaltunk mindent, akár egy szindarabról volt szó, akár másról. A kollégium magára vállalt egy jól körülhatárolt ideológiai feladatot, ami a szemináriumokban, beszélgetésekben, különböző témák feldolgozásában nyilatkozott meg. A másik pedig az állandó elemzés, aminek egymást alávetettük. Például azt mondtuk: ma téged boncolunk, és akkor kitergettünk mindent egy fiúval kapcsolatban, bírálat és önbírálat folyt, sokszor egész kegyetlen formákat öltő módon.

● GYORSLAPOZÓ

tását kulturális színvonalunk szándékos leszállításának igyekeztek feltüntetni, elterelve a figyelmet arról, hogy a dolgozó nép fiai előtt nyit széles kapukat a tanügyi reform. (...) A tanügyi reform feleslegessé tette a népi kollégiumok további fenn tartását.” (V. – dec. 12.) ● Kinevezték a Bolyai Tudományegyetem egyes tanárait és előadótanárait (V. – dec. 17.) ● Luka

– *Ezek a kollektívizmus túlzásai?*

– Feltétlenül.

– *Olvasom egy helyet, hogy az egyik kollégista vezényletével önbírálati „szeánszt” tartanak a középiskolások kollégiumában.*

– Na, akkoriban az még komolyan folyt, volt egy belső indulata a dolognak, az emberek őszintén próbálták feltárni hibájukat. És ha túlzásait lefaragjuk, hasznosnak is nevezhető. Nagyon értelmes dolog, mert a közösség ellenőrzése úgy valósul meg az egyén fölött, hogy azt nem kitzasztani akarja bírálataival, hanem tényleg formálni. Nemes szenvedélyek és nem gonoszság fűtötték ezeket a fiúkat. Minden a placcon folyt.

– *Hol van itt az önnevelés?*

– Hát nézze, hogy mondjam, nem volt például hangos újságolvasás, ez később lett divat még az egyetemen is. Tanársegéd koromban vezették be, hogy reggel háromnegyed nyolcra bent kellett hogy legyenek a diákok és a tanárok, és felolvasták az aznapi vezércikket. Nos, ilyesmi nem volt, mindenki maga választotta meg, hogy mit olvas, és mit szív magába. Az egyénileg szerzett élményről való beszámolásnak a momentuma az, amit itt kiemelnek. A másik pedig az, hogy minden cselekedetünk célirányos: azért tanulunk és dolgozunk, hogy innen kikerülve közszolgálatot vállalhassunk, és elterjesszük ezt a munka- és életstílust, ezt az egész szervezetet. Tulajdonképpen azt képzeltük, hogy az egész társadalmat át fogjuk formálni a kollégium mintájára. Így cselekszik majd az

László kongresszuson elhangzott beszédéből: nem vagyunk az ellen, hogy a romániai magyar kisebbség megismerje az új Magyarországot, de „a magyar egyetemre olyan könyveket küldtek, melyek Angliából és Amerikából származtak. Közöttük az UNESCO-tól származó füzeteket.” Bányai László beszédéből: „A Bolyai Egyetem nagyot fejlődött, de ott nincs helye, a pol-

iparban a mérnök, az iskolában a tanár, a maga körzetében vagy a kórházban az orvos. Utópia volt, persze.

... Különben, most, hogy a belső egyéni önmegvalósítás lehetőségeinek kérdését veti fel, jut eszembe, hogy noha sok írói hajlamú gyerek volt köztünk, mégsem merültek fel nálunk a szépírás műhelygondjai. Stílusproblémákról, esztétikáról Schuller Rudi, vagy az egyetemen Benedek Marcell körében lehetett elbeszélgetni.

– *Nekem az az érzésem, mintha azért fogtak volna össze, hogy együttesen gyűrőzhessenek neki a nagy világnézeti átállásnak, amit a legfontosabbnak tartottak akkor.*

– Az, kérem, tényleg egy abszolúte szabad vitafórum volt. Abban az időben nem ismertünk kényes kérdést. Mindenki őszintén mondta el az összes problémáit, a világnézetieket éppúgy, mint a politikaiakat. Nem taktikáztak az emberek vita közben. És ebben a légkörben a tagság jó része benső meggyőződésből választotta a marxizmust világnézetül. Ez a társaság előzőleg már felvérteződött egy világnézettel, engem például nagyon komoly református hitben nevelt a családom és a református kollégium. Nem cinikus vagy máz-vallásosság volt, hanem egy nagyon kerek, egész kálvinista világnézet. A népi irodalom: a szociográfiai-szépirodalmi olvasmányanyag – ez később úgy került be a dossziémba, hogy narodnyik-fertőzésem volt – és a marxista irodalom hatására 17–18 éves koromra ez az életszemlélet megrendült. Könyveim egyike, amelyet mindjárt megjelenésekor megvettem, *A tőke* volt.

● GYORSLAPOZÓ

gári ideológiával való 50 százalékos kiegyezésnek” (V. – dec. 18.).

A POLGÁRI „KÜLÖNVÉLEMÉNY”

1944 őszén, a front átvonulása után az erdélyi polgárság hatalmával együtt sajtóját is elveszítette, nagy múltú, kiváló ko-

– *Közkézen forgott a kollégiumban?*

– Igen. Az első fejezetet ami lényegében a marxizmus megalapozása, nagyon alaposan áttanulmányoztuk. Komoly világnézeti alapozó munka folyt ott öznevelésként is. Vezetőink, a néhány évvel idősebb tanársegédek nem voltak sokkal jobban ellátva marxizmussal, mint mi. Viszont a valóban képzett Gaál Gábor professzor azzal kezdi marxista szemináriumát, hogy: „Előadom a marxizmust azért, hogy világnézeti választási lehetőséget biztosítsak a hallgatóknak.” Ezért! És ott volt Tavasz Sándor is. A Bolyai szervezésekor a két filozófiai tanszék egyikére őt nevezték ki, ezt az egzisztencialista kultúrájú, Kantot nagyra becsülő, de Kierkegaardból is inspirálódó, a magyar filozófiai gondolkodás böhmi vonalát is továbbvivő filozófust, aki ismeretelméleti előadásokat tartott nekünk. Mi igyekeztünk megismerni mindent, és azután választani. Én leírtam vagy elmondtam már valahol, hogy számunkra nem egyedül üdvözítő világnézetként utalták ki a marxizmust, hanem a mi nemzedékünk azt világnézetül vállalta. Persze a marxizmust az első perctől kezdve nyitott gondolatrendszernek tartottuk, ami állandó továbbfejlesztésre szorul. Aztán a fejünkre csaptak, hogy rosszul tudtuk, mert azt nem kell továbbfejleszteni, abban ki van fejlesztve minden, mindenre megvan benne a citátum, mint a Talmudban.

– *A világnézeti váltás nemzedéki ellentétet is kellett hogy jelentsen.*

– A háború katartikus hatású élmény volt. A régi világ a szemünk

lozsvári, nagyvárad, brassói, temesvári stb. lapjai egyik napról a másikra megszűntek. Emiatt a mi – a fordulat után megjelent baloldali lapokból vett – szemelvényeink némileg egyoldalú képét és értelmezését nyújtják az eseményeknek, holott a még mindig polgári módon tagolt erdélyi magyar társadalomban a legkülönbözőbb politikai nézetek és erkölcsi értékítéletek fogal-

előtt omlott össze. Hogy is mondjam? Degradálódott az öregek nemzedéke. Nemcsak hogy hitelét veszítette, hanem egyszeriben öreg embereknek, tanárainknak lettünk kortársai. Az óvóhelyen velük együtt remegett a 16–17 éves fiatal, a lövészárokban együtt hasaltak, egyszóval a generációs tekintély nivellálódott. És a demokráciában hirtelenében mindenki egyaránt „csecsemőként” kezdte az életet előlről. Az én apám különben egy toleráns ember volt, inkább a kollégái húzták, hogy a fia a züllés útjára lépett.

– *A korabeli sajtóból ítélve a kollégium történetének csúcseménye volt, más diákcsoporthoz fűződő viszonyában fordulópontot jelentett a 46. augusztus 5 és 7 közt megtartott évszázó értekezlet. A társadalmi légkört a kiélezett politikai harc az országos parlamenti választásokra való készülődés jellemezte. Akkor hozták nyilvánosságra a békeszerződés tervét. Kolozsvárt pedig azokban a napokban országos tanügyi értekezletre ültek össze az MNSZ jól föl-készült és alapos munkát végző szakemberei. A városban új főiskola alapítása folyt, és a sajtó közli a Zene- és Színművészeti Intézet tanárainak névsorát. Idézek a kollégiumi évszázóról szóló harmadik írásból a Világosság augusztus 10-i számából: „A Bolyai Egyetem auláját megtöltő kollégisták értekezletét László Gyula tanár nyitotta meg. Üdvözlés után átadta a szót Nagy Géza doktor úrnak, aki Az erdélyi magyarság közművelődési kérdései és a magyar egyetem címmel tartott előadást.*

Az iskolák kérdésével foglalkozva az erdélyi és általában az er-

● GYORSLAPOZÓ

mazódtak meg, a sajtónyilvánosság azonban meglehetősen szelektíven kezelte őket. Az egyensúlyát veszített sajtóélet a politikai szféra asszimetriáit tükrözte és erősítette fel. Akkor, amikor az MNSZ hallani sem akart arról, hogy belső ellenzékét tűrjön meg a maga szervezeti keretében, amikor a vele való versengésben a komoly erőt jelentő magyar szociáldemokraták

délyi és balkáni iskolaművelődés alacsony voltát hangsúlyozta. Tovább foglalkozva az iskolán kívüli művelődéssel, azt állította, hogy Erdélyben az azt szolgáló művelődési egyesületek holt intézmények (a népiskolák). Majd leértékelő hangon kitért a munkások vasárnapi falumunkájára.

Nagy Géza doktor előadása a hallgatóság körében és általában a magyar demokrata körökben élénk ellentmondást keltett.

Az értekezlet második napján, augusztus 6-án Venczel József egyetemi tanár tartott előadást Gyakorlati feladataink a mezőgazdaságban, kereskedelemben és szakképzésünk címén. Ugyancsak e napon, délután 4 órakor László Gyula egyetemi tanár beszélt Az erdélyi tudományos kutatómunka és szakemberképzésünk okszerűsítéséről.

– Kevés a tudományos kutatónk – mondotta. – Majd beszédében annak a véleményének adott kifejezést, hogy a tudományos kutatómunkát végzők alá kell hogy vessék magukat a közérdeknek. A nekem ne parancsoljon senki elvet nyomja el az elsőbrendű szükségesség érzése.

Mindkét előadást élénk vita követte, amelybe bekapcsolódott a kollégium majdnem minden egyes tagja.

Augusztus 7-én, a kollégium értekezletének harmadik napján Gaál Gábor egyetemi tanár „*Egyetemünk szerepe az erdélyi magyar társadalom alakításában*” címmel tartott előadást.

– Nekünk művelődésünkben a sokat nem az államtól, hanem ön-

is egyre inkább teret veszítettek, és végül alulmaradtak, amikor a hegemoniájukhoz foggal és körömmel ragaszkodó kommunista vezetők egy jöttányit sem voltak hajlandók feladni hatalmi és helyzeti fölényükből – a nem baloldali rétegek és szervezetek hatékony politikai képviselétéről szó sem lehetett. És valóban: szó sem – amikor a sajtójuk elnémult. És történt ez an-

erőnktől kell várunk – mondotta. – Egyetemünknek fokozottabb mértékben szüksége van a társadalomra, mint más történelmi tájak más egyetemének. Ezért egyetemünknek különös kötelessége a társadalmunkkal való eleven lüktető kapcsolat. Mindenféleképpen hasznossá kell lennünk társadalmunknak, ezért sürgető feladat a Bolyai Tudományegyetem konkrét eszményének mielőbbi megfogalmazása.

Ugyancsak a délelőtti folyamán tartotta meg Haranghy László egyetemi tanár Az erdélyi magyar orvosképzés feladatairól és jelentőségéről címmel beszédét.

A mi népünk problémáit – mondotta – teljes egészében nem ismerhetik szívük szerint, a legnagyobb lemondás önzetlenségével nem is szerethetik mások, csak saját fiai. Tehát nem népi elfogultság, ha azt mondjuk, hogy az itteni magyarságnak a mostaninál sokkal nagyobb számú s közülünk való, s a mi népünkkel élő orvosokra van szüksége”. *Eddig a cikk.*

Namost, a lap augusztus 9-i száma beszámol a FIKE református ifjúsági szervezet úgynevezett 200-as konferenciájáról, amelyet Szucságon tartottak. Előadók voltak: Szász Pál, az EMGE elnöke, Vásárhelyi, a református püspök, Buza László jogászprofesszor, Nagy István, a zenész, a Zene és Színművészeti Intézet rektora, László Gyula és mások. Buza például a magyar sovinizmusról értekezett és – jellemző módon – „kérdéseink nemzetközi jelentőségé-

● GYORSLAPOZÓ

nek ellenére, hogy az államosításig a gazdasági életben, a hagyományos kulturális, szövetkezeti intézményekben, egyházakban, iskolahálózatban stb. nem akármilyen befolyással rendelkezettek. A változások azonban nem kedveztek nekik, s a nyilvánosság eltorzult szerkezetének is betudható, hogy politikai cselekedeteik amolyan titkos akciók hírébe kerültek, állás-

nek túlbecsülése” veszélyére hívta fel a figyelmet. Ez a szucsági találkozó ellenértekezlete volt-e a kollégisták;nak?

– Előbb lássuk, mire emlékszem. Nem is folyt teljesen egy időben a kettő, mert én részt vettem amazon is.

– Erős szervezetnek számított a FIKE?

– Hát a Majláth-kör a Szent Jóskában, az is volt olyan erős. Bajor Andor, Fodor Sándor, Antal Árpád jártak oda, volt egy szép előadásuk a színházban. A református fiatalok lapja volt az Ifjú Erdély. A lapnak nagy szervező ereje volt. A változás után nem volt ugyan megjelenési engedélye, de az akkori sajtótörvény szerint röplapot engedély nélkül is ki lehetett adni. Jó szervezeti hagyományai voltak, az IKÉ-re épült.

– Milyen előadásokat hallgatott meg?

– Nagyon színvonalas összejövetel volt. Emlékszem a Maksai Albert előadására az Énekek Énekéről mint irodalmi remekműről. Ő nyilván mint szent könyvet taglalta, de irodalmi értékét is külön hangsúlyozta. Engem ez az előadás vett rá, hogy elejétől végig elolvassam. Aztán tartott még előadást Kisléghi Nagy Dénes a jelenkor közgazdasági kérdéseiről, Buza László nemzetközi jogász az ENSZ-ről. Nem emlékszem előadására, de arra igen, hogy Szász Pál ott volt. Az egész egy gyümölcsösben folyt, a domboldalon, a református egyház egy kis birtokán, amelyet egy család hagyományozott rá.

Jó, de ott a nagy politikai ütközés a Tamási-ügy körül volt. A

foglalásaik pedig afféle különvélemény formáját öltötték. Hogy e végül fölszámolt alternatíva miben is állt volna, ennek érzékeltetésére a kor legnagyobb tekintélyei közül *Márton Áron gyulafehérvári római katolikus püspök* Petru Groza miniszterelnökhöz intézett 1946. január 28-án kelt leveléből egy tanügyi vonatkozású részletet idézünk:

FIKE akkori vezetői javasolták, hogy ez a konferencia ünnepélyesen hívja haza Tamási Áront. Azt mondták: az akkoriban először megjelenő *Utunk* is bizonyítja, hogy irodalmi életünknek egy nagy vezető egyéniségre van szüksége. Ennek a fejlődése azon múlik, hogy az élő nagy vezéregyéniség hazajön-e. És ők úgy tudják, hogy Tamási várja is ezt a gesztust.

Meg is szerkesztettek egy felhívást. Mi nem írtuk alá, mert úgy éreztük, hogy itt tulajdonképpen többről van szó, mint Tamási hazajöveteléről, hogy ez egy olyan politikai demonstráció, amely az itt elért politikai eredményeket megkérdőjelezi. Az *Iffjú Erdélyben* megjelent felhívásra aztán Nagy István válaszolt.

– *Nem tartották Tamási alkalmasnak a neki szánt szerep eljátszására?*

– Nem. Nagy István pláne nem. Ő reakciós politikai írónak tartotta. Mindenesetre nekünk addig nem volt semmi nézeteltérésünk a FIKÉ-vel. Mi is jártunk hozzájuk, ők is hozzánk, közös vesetőségi tagok is voltak, sőt Orbán Jánosról úgy tudtuk, hogy mi adjuk őt nekik, de kiderült, hogy ő hozzájuk sokkal inkább vonzódik. A hovatarozás eléggé cseppfolyós dolog volt akkoriban.

– *Tamási ellen volt-e kifogásuk?*

– Nem a Tamási életmű ellen. Tamási akkor már a Nemzeti Párttal meghasonlott, és valamelyik koalíciós katolikus párt-hoz csatlakozott. Elhangzott megjegyzésként ott Szucságon az is, hogy ez az *Utunk* nem a mi *utunk*, márpedig a kollégisták az *Utun-*

● GYORSLAPOZÓ

„1. Az 1945. február 6-án megjelent rendelettvény, az ún. kisebbségi státútum kimondja, hogy a nemzetiségeknek is joguk van az anyanyelvű oktatáshoz minden fokon. A magyar iskolafenntartó hatóságok megkapták az ezen a törvényen felépülő nemzetiségi iskolatörvény tervezetét, azzal kapcsolatos javasolataikat el is juttatták az illetékes Minisztériumhoz még

kat elfogadták, szintúgy Gaál Gábort is, és a Romániai Magyar Írószövetséget, amely egyenlő rangú testületként csatlakozott a Romániai Írószövetséghez. Nyilvánvaló, hogy Tamási jövetele Nagy Istvánt, Gaál Gábort lett volna hivatva ellensúlyozni. Tamásit íróként olvastuk, szerettük, de a pillanatnyi politikai konstellációban úgy láttuk, hogy nem vág a mi vonalunkba egy ilyen demonstráció Tamási mellett.

– *Ez szembenállássá fejlődött a FIKÉ-vel?*

– Nem. Lassan-lassan elmaradtunk onnan. Az ember nem akart cinikus lenni, és az egy vallásos magatartást igényelt, összejöveteleik imával kezdődtek, egyházi énekekkel. Addig jártam oda, amíg istenhívő voltam, utána nem akartam alakoskodni. Én nem szerettem az ateista papot és a vallásos párttitkárt!

– *A Móricz-kollégiumban sikerült-e azt a tervüket valóra váltatniok, hogy megismerkedjenek a közéleti vezetőkkel, alkotó értelmiségiekkel? Meséljen a találkozókról.*

– Az első László Gyula volt. Én ezt most minden poézis nélkül mondom el, de egy nagyon mély vallomás volt, az önbírálatnak egy nagyon magas megvalósulását tárta elénk. Hogy ő megtanult a festői pályán mindent, és akkor rájött, hogy nem tud többet adni, mint az eddigi mesterek és más mesterséget választott. Nekifogott és aszkézissal elsajátította a régészeti tudományokat. Kamatoztatja rajztudását is, a szépet teremtő ember történelmi alakulását kutatja,

1945. év közepén. A tervezetből azonban a mai napig sem lett törvény. A magyar kisebbség iskolaügyét ma is rendeletekkel intézik el, s ezekben a rendeletekben általában a Magánoktatási Törvény kisebbségellenes szelleme érvényesül. [A két világháború közti diszkriminatív jogszabályról van szó. – A szerző] Az állami magyar tanerők nagy többségének az ígért fizetés

rajzolgatja a sírleleteket, a nagyszentmiklósi kincset tanulmányozza.

Aztán Kurkó Gyárfás, az MNSZ elnöke, akiről csak jót mondhatok. Nagyformátumú ember volt. Nem egy csiszolt, kiművelt, de rendkívül éles eszű, a kultúrát tisztelő ember, nagy szuggesztív erővel tudott hatni. Politikus! Szívélyes, kedves. Nem hazug.

Gaal Gábort azt hiszem, már később hívtuk meg, amikor a találkozókat úgy rendeztük, hogy Györffy István *Magyar népi műveltség, nemzeti műveltség* című kis könyve volt a vitalap, később pedig Illyés Gyula *Csizma az asztalon* című könyvével csináltuk végig ugyanazt. Azt a Györffy-könyvet megvilágította az idealista filozófus, a marxista, a néprajzos Gunda Béla és mások. Szóval a Gaál Gáboré nem önvallomás volt, hanem bírálat.

Jött Kós Károly, aki találkozásáról beszélt az erdélyi népélettel, népművészettel, elmondta a Kiáltó szó-ügyet és egész reálpolitikusi ténykedését. Nem véletlen, hogy az MNSZ-nek ő adott Kolozsváron rangot, 46-ban országgyűlési képviselő lett.

Nagy Istvánnal állandóan vitatkoztunk, de azért ragaszkodtunk hozzá. Egész életében gyűlölte a kultúra embereit. Furcsa ellentmondásos ember lévén, rosszabbnak mutatta magát, mint amilyen valójában volt. Bensőleg sokat viaskodott, messianizmusát megvélt tévedéseit, konfliktusait Józsa Bélával nehéz teherként viselte, ezek rányomták magatartására bélyegüket.

Gy. Szabó Béla a mérnöki pályát hagyta ott a fametszésért, az ő

● GYORSLAPOZÓ

helyett a kormány olyan kisösszegű előlegeket folyósít, amelyek a megélhetéshez teljesen elégtelenek. A kormány megígérte a magyar hitvallásos iskolák tanerei részére is az államszegélyt. Késedelmesen némi előleget folyósított is, a kérdés azonban távolról sincs rendezve sem gyakorlatilag, sem törvényileg. Mégis Potop közoktatásügyi államtitkár úr ma 1945.

élete számunkra szintén meditációra adott alkalmat. Jött Gunda Béla, aki a szemináriumát minden vasárnap néprajzi gyűjtőútra vitte. Szabédiról, Asztalos Istvánról mások többet mesélhetnek.

– *A 46-os novemberi parlamenti választások? A feltétlen azonosulás példája a kollégisták életében?*

– Mi lettünk a választások kortesei. Az MNSZ választási irodájának Balogh Edgár volt a főnöke, Pál Árpád és én voltunk a közvetlen munkatársai, mi szerveztük tulajdonképpen az egész propagandát: a nyomtatványokat, az előadásokat, a rendezvényeket. Ennek keretében jártuk végig Erdélyt a zetelaki műkedvelőkkel, akik betanulták Tamási Énekes madarát. Akkor lett színész Márton János zetelaki tanító, akit aztán Szentimrei Jenő színházigazgató szerződtetett. A kecsetkisfalusi táncosok gyönyörűen végigjárták Erdélyszerte a maguk táncrendjét. Kibéreltünk egy autóbust, bejártuk Erdélyt, és óriási sikerünk volt. A kortesbeszédet Csíkszeredától Szatmárig és Vajdahunyadig mindenütt mi tartottuk. Teremben vagy szabad ég alatt, ahol lehetett. Györgyfalván Nagy Tiborral jártam. A Balogh Edgár ötlete volt, hogy a választási propaganda-járatot mint egy művelődési akciót fogjuk fel. Nem csupán a beszédet mondtuk el, hanem például Györgyfalvára vittünk a Józsa Béla Atheneum új kiadványaiból egy 100 kötetes kis könyvtárat is, és Petőfi bekeretezett képével együtt átadtuk a művelődési otthonnak. Vagy egy színelőadás előtt tartott az ember egy ötperces bevezetőt, amelynek a lényege az volt, hogy milyen szép ez az előadás,

október végén Kolozsváron helyénvalónak látta kijelenteni, hogy a magyar egyházi iskolaépületekről is a román minisztérium rendelkezik, mert – mondotta – az egyházi tanerőket az állam fizeti. Jellemző felfogás: a magyar kisebbség kulturális célú adójából az arányos rész kiadását a román kormányok 25 éven át következetesen megtagadták, a Groza-kormány ígére-

hogy ezentúl sok lesz belőle, de „szavazzatok az egyenlőség jelére!” Kiss Egon fotográfussal egy kisfilmet is készítettünk a 45–46-os nemzetiségi politika fő vívmányairól, az összes intézmények benne voltak: az iskolák, az egyetem, a Móricz-kollégium stb. Ennek a forgatókönyvét mi írtuk hárman és sokfelé levetítettük. Nem tudom, mi lett vele.

– *Tisztában volt-e ezekben az években azzal, hogy itt a szovjet példától esetleg eltérő társadalmi kísérlet folyik?*

– Ha előveszi Varga Jenő nagynevű moszkvai közgazdász műveit a népi demokráciáról – Lukács György ugyanennek az irodalmi-kulturális ideológusa –, akkor látni fogja: a szovjetnek nem az volt az elképzelése, hogy itt szovjet típusú államokat hozzon létre. Akkor úgy tűnt, hogy egy lassú átmeneti folyamat veszi kezdetét, amelyben a megregulázott kapitalizmus és a szabad térhez jutott szocializmus között versengés alakul ki, és a szocialista szektor alapját, mondjuk az elhagyott javak, az elmenekülteké, a fasisztáktól elkobzott javak, a volt német tőke képezi, amelyet ideiglenes jóvátétel formájában a szovjet örököl.

– *A választásokat követő, egy-másfél éves időszak a fordulat előkészítésével telt el. Jellemző ebből a szempontból az Igazság 47. május 22-i számában egy beszéd szövege, amely elítéli a nemzeti egység hamis jelszavát, az úgynevezett „elvtelen magyar” egységet. Tudatában voltak-e annak, hogy az alternatíva felszámolása vette kezdetét?*

● GYORSLAPOZÓ

tet tesz segély folyósítására, de az ígéretből még nem lett valóság – azonban a közoktatásügyi államtitkár máris jogot formál az egyház tulajdonát képező épületekre!

2. Az 1945. május 29-én megjelent rendelet törvény biztosítja Kolozsvárott egy magyar egyetem működését, az egyetem 42 épületét azonban a visszatérő román egyetem vette birtokába, a

– Bizonyára Luka cikkére gondol és arra, ahogy erre reagáltak. A reagálók közt voltak dörzsölt és kevésbé dörzsölt politikusok. És elkapták őket a sikerélmények. Ott volt a sok magyar képviselő! A cikket jelzésnek vették, annak, hogy a reakció be akar épülni és álcázza magát. Én – magamról beszélek – nem adtam számot magamnak arról, hogy ez egy új korszak kürtjelzése lenne. Ha voltak ilyen bölcs emberek, én nem tartozom közéjük.

– *A kollégium mint kollégium megszűnt, és ezt Önök mégsem megszűnésként élték át.*

– Nem, egy belenövési folyamat volt. Még 48–49-ben létezett a kollégium, de egyre inkább bennlakó diákok baráti kapcsolatává vált. A 48-as tanügyi reform azt jelentette számunkra, hogy ezentúl az iskola fogja ugyanazt az ideológiát terjeszteni, ugyanazokat az életcélokat kitűzni az ifjúság elé, tehát nem szükséges egy párhuzamos szervezet. Hogy a kollégium tulajdonképpen az átmeneti korszaknak volt a terméke. Mint nevelési modellt kellett volna beépíteni az új iskolarendszerbe. Nem az a hiba, hogy az új körülmények között nem tartották fenn azokat az intézményeket, hanem az, hogy nem látták be, azoknak a változott körülmények között is további funkcióik lehetnek. De a törzstagság óhatatlanul szétszóródott. Elvégezték az egyetemet és az oktatás, a mozgalom fölszívta őket. Az intézmények kapva kaptak rajtuk, ragyogó karrier-lehetőség előtt állottak. Az alapítók közt sok volt az idősebb fiú, aki a Voitec-rendszer következtében gyorsan diplomát szerezhetett.

magyar orvosi fakultást pedig a román egyetem meg nem értő magatartása miatt átkényszerítették Marosvásárhelyre.

3. Az ugyancsak május 29-én megjelent rendelet törvény szerint az aug. 30 után Észak-Erdély területéről elmenekült összes román iskolák kötelesek korábbi működési helyükre visszatérni. Ez a rendelkezés lehetőséget nyit, hogy a hírhedt kultúr-

– *De elvi ellentét van a reform meghonosította centralizált és etatista rend és a kollégium önkormányzó, a kollektív önnevelésen alapuló pedagógiája közt. Vajon nem a feltétlen odaadás, a föloldódás a ludas-e abban, hogy ilyen zökkenőmentesen folyt le a beilleszkedés?*

– Egész biztos, hogy ennek is szerepe volt benne. De aszketizmus minden ilyen mozgalomban van. Mindezt a negyvennyolcas történelmi váltás hozta magával, ami a kollégium sorsát is meghatározta. Emlékszem, itt járt akkoriban Darvas József, és az ő társaságában Groza azt nyilatkozta, külön gondot fordítsanak arra, hogy a nagy hagyományú erdélyi iskolák állami keretben működjenek. Szavuknak is álltak – akkor, úgy nézett ki, hogy a demokrácia kiteljesedésének útjából elhárult minden akadály.

Kolozsvár, 1984.

KIEGÉSZÍTÉS

Ismételten átolvasva a fentieket 1990 októberében, Benkő Samu a következő megjegyzést fűzte a beszélgetéshez:

„N. B. Nézem régi naptáramat, hogy 1984. január 30-án, amikor az interjú készült, engem milyen kérdések foglalkoztattak. Hát éppen egy nagy veszekedésem volt a Történelmi Intézetben arról, hogy az 1848-as tavaszi események iratait tartalmazó kiadványban milyen jegyzetek leplezzék le a magyar nacionalizmust. Ez a veszeke-

● GYORSLAPOZÓ

zónás állapot visszaállítsassék, és megkezdődjék a magyar nyelvű állami iskolázás szétzüllesztése. Csak példaképpen említjük meg, hogy a 86%-ban magyar lakosságú Kolozsváron az állami középiskolák összes épületeit ezen a címen átvették a román tanügy céljaira” (P. Szőke János: *Márton Áron*, Nyíregyháza, 1990.).

dés volt a meghatározója annak a hangulatomnak, melyben B. Kovács András kérdéseire válaszoltam. Néhány stiláris jellegű változtatást nem számítva, változatlanul hagytam a szöveget, noha azóta sok minden történt körülöttem és természetesen velem.

Nem tagadom, hogy az idő múltával néhány kérdést másként látok, különösen annak köszönhetően, hogy a kornak több, számomra ismeretlen forrása került a kezembe az utóbbi időben. Sic fata tulerunt! B. S.”

Hát így! A beszélgetéseknek is megvan a maguk sorsa. A történetész nyilván tanulmányokban fogja megírni nézetei és ítéletei változását. – A szerző.

Az egyházakra a legnagyobb csapást az államosítás jelentette, mely egyebek közt iskoláiktól is megfosztotta őket. A református egyház került ugyan a nyílt szembehelyezkedést a rendszerrel, de a Református Szemle 1948. március 31-i számában megjelent alábbi szerkesztőségi cikk közvetett, de félreérthetetlen tiltakozást fejez ki a bejelentett kisajátítás ellen.